

FEDERALISME. In de V.B. wordt hiermee bedoeld: het geheel van uiteenlopende en zelfs vaak tegenstrijdige pogingen, in België angewend, om de in 1830 ontworpen „unitaire” staatsstructuur te vervangen door een bestuursvorm, waarbij de macht verdeeld wordt tussen een algemeen centraal gezag en gewestelijke staatsbesturen, die alle in hun sfeer gecoördineerd, maar onafhankelijk optreden. Het federalisme werd haast nooit als een louter juridische kwestie gesteld. Meestal wogen overwegingen of factoren van politieke, culturele of sociaal-economische aard zwaar. Veel aandacht ging ook naar de problematiek van de middelen om de hervorming mogelijk te maken. Veel energie werd besteed aan polemieken over de voor-, resp. nadelen van een federale staat. Actie en discussie werden soms geschaad door de wazigheid van opvattingen en begrippen: federalisme werd niet zelden verward met decentralisatie, zelfbestuur e.a. termen. De meeste voorstanders van federalisme verwijzen naar aanknopingspunten in de vroegere geschiedenis van de zuidelijke Nederlanden, inzonderheid naar de territoriale autonomie van de oude graafschappen en hertogdommen, die dynastiek gefedereerd waren, en verder naar het kortstondige bestaan van de confederatie der Verenigde Nederlandse Staten in 1790. Zij voeren aan dat het centralisme van de eerste Belgische grondwetgevers geïnspireerd was door de jacobijnse ideeën van de Franse revolutie.

In feite is de federalistische stroming in België ontstaan als reactie op het taalbeleid van de jonge

eenheidsstaat (z. Taalpolitiek: Belgische). Aan het flamingantische protest tegen de verwaarlozing van de Nederlandse taal door openbare besturen en leidende standen werden zeer spoedig conclusies verbonden die buiten het zuiver taalpolitieke domein vielen. In de Aenmerkingen van Ph. Blommaert (1832) werd niet alleen gepleit voor het gebruik van het Nederlands in de openbare handelingen van het parlement, maar klonk ook reeds een nationalistische toon door. Blommaert had het over een afzonderlijk volksbestaan en schreef: „De zeden en de tael zijn de rechte kenteekenen van een onafhankelijk volk”. De volgende jaren zouden de promotors van de Vlaamse opleving steeds sterker de nadruk leggen op de betekenis van de Nederlandse taal als een stimulans tot Vlaams-nationale bewustwording. De taalminnaars interesseerden zich weliswaar voor de taal van een literair en linguïstisch standpunt, maar zagen er tevens een middel in om het Vlaams reveil te bevorderen. Over politieke of bestuurlijke hervormingen werd het eerste decennium van de Belgische onafhankelijkheid niet openlijk gesproken, maar wel verschenen reeds diverse geschriften, waarin België gewaarschuwd werd voor een verder schrijdende verwaarlozing van de Vlaamse grieven. Voor een eerste, duidelijk politieke waarschuwing zorgde in 1845 de Vlaams-Brusselse magistraat J.C. van Thielen, die in een voetnoot bij de vertaling van een Duits boek over België opkwam voor de administratieve scheiding van Vlamingen en Walen. Veel reactie lokte deze uiting van kwaad humeur nog niet uit. Maar in 1857 nam de flamingantische leraar Hendrik Sermon de idee opnieuw op. In een pamflet *De Vlamingen en de Staat* in het tegenwoordige België protesteerde hij tegen de officiële politiek van de Belgische machten die, volgens hem, erop gericht was het land tot een Franse provincie te maken. Sermon stond een stelsel van taalpolitieke splitsing voor (taaleenheid in beide landsgedeelten) en meende dat eventueel administratieve scheiding op basis van eentaligheid moest worden overwogen. Ook herinnerde hij eraan, dat „onze voorouders nooit een gecentraliseerd bestuur hadden”. Sermon ging aldus verder dan de Grievencommissie van 1856, die de Vlaamse taalklachten verzamelde, maar blijk gaf van bezorgdheid om het behoud van de Belgische staatseenheid. Nog in 1857 lichtte E. van Bommel in een lezing te Brussel de voordelen toe van een Vlaams-Waalse confederatie naar Zwitsers model. Hij zag daarin een middel om de Belgische eigenheid te verstevigen. Duidelijk zat ook hier de vrees voor, dat een eentalig Frans België door Frankrijk zou kunnen worden geannexeerd. Geleidelijk ging men nu meer praten over een mogelijke staatsvorming. In 1868 publiceerde het Gentse studentengenootschap 't Zal wel gaan een pro-federalistische motie en in 1869 gaf het genootschap in zijn almanak een federalistisch-georiënteerde studie uit over het Belgische nationaliteitsvraagstuk. In 1870 bepleitte de rector van de Brusselse universiteit, Prof. Leon Vanderkindere, in de *Revue de Belgique* de oprichting van een Belgische bondsstaat. In 1871 sprak de Luikse hoogleraar Emile de Laveleye in dezelfde *Revue* de hoop uit, dat de V.B. de unitaire en gecentraliseerde staatsorganisatie zou bestrijden. Terwijl in de periode 1873-'96 de eerste taalwetten een bres sloegen in de eentaligheid van de open-

bare besturen, verlieten steeds meer flaminganten het strikte terrein van de taalpolitiek. Zij drongen aan op bestuurlijke scheiding, zonder evenwel hun opvattingen te wijzigen in klaar omljnde hervormingsplannen of wetteksten. In 1895 maakte August Vermeulen in zijn *Kritiek der Vlaamsche Beweging* gewag van flamingantische tendensen tot oprichting van een Belgische statenbond. Vermeulen meende de kerngedachte van de flaminganten aldus te mogen formuleren: „De grond van de V.B. is de wil naar zelfstandigheid van een ras dat zijn solidariteit voelt”.

Uit al die Vlaamse verklaringen kan nochtans niet worden besloten, dat de hervorming van de staat in federale zin toen reeds tot het spoedprogramma van de V.B. behoorde. De Vlamingen kwamen nog vooral op voor de erkenning van hun taalrechten of, een enkele keer, voor de splitsing van een ministerie. Hun inspraak in het politieke leven was trouwens nog zo gering, dat zij geen fundamenteeler hervormingen aandurfdren.

1. WAALS INITIATIEF. De politieke eis tot federale staatshervorming werd in feite het eerst gesteld door Walen die reageerden tegen de Vlaamse taalpolitiek. Naarmate de Walen immers gingen beseffen, dat de Franse taal in de noordelijke provincies terrein verloor en het Nederlands burgerrecht verkreeg, groeide hun angst dat de tweetaligheid van Vlaanderen zou kunnen overslaan naar Wallonië. Daarbij speelde ook het antiklerikalisme een niet-geringe rol: Wallonië wilde niet worden overheerst door het katholieke en kerkse Vlaanderen.

Omstreeks 1880-'90 zagen talrijke brochures en artikelen het licht, waarin door Walen werd aangedrongen op bestuurlijke scheiding. De eerste Waalse congressen (1890-'93) handelden voornamelijk over taalpolitieke kwesties, o.m. over de vraag hoe het Frans in Vlaanderen kon worden gehandhaafd; maar spoedig ruimde die taalpolitieke strekking het veld voor autonomistische tendensen. In 1892 verscheen in de Luikse krant *La Meuse* een ontwerp voor administratieve en politieke scheiding van België. In 1897 schreef de Waalse dichter Albert Mockel in de *Mercure de France* dat de bestuurlijke scheiding van het land, met Vlaanderen en Wallonië als deelstaten, wellicht een oplossing zou zijn. Onthullend was daarbij zijn bekentenis: „Tot nog toe durfde niemand hierover spreken”.

De *Ligue Wallonne*, opgericht in 1897 als reactie op de Gelijkheidswet, nam van 1900 af de bestuurlijke scheiding in studie. Haar stichter, Julien Delaite, werkte in 1898 een *Etude d'un régime séparatiste en Belgique* uit. Van 1906 af werd in de Waalse pers geregeld aandacht gevraagd voor de bestuurlijke scheiding, zodat de openbare mening in federalistische richting begon te evolueren, wat de parlementsleden niet onverschillig kon laten: in 1910 riep minister van staat Emile Dupont in de volle Senaat: „Vive la séparation administrative!”

Het kwam ook reeds, nu en dan, tot een Vlaams-Waalse polemiek. In 1912 publiceerde de Waalse staatsman Jules Destrée een oproep „pour une Wallonie indépendante” en verscheen ook zijn beruchte *Lettre au roi sur la séparation de la Wallonie et de la Flandre*, waarin hij zich uitsprak voor home rule voor Wallonië en voor een Belgische

JULES DESTRÉE

Député

Lettre au Roi

sur la Séparation
de la Wallonie et de la Flandre

BRUXELLES

confederatie van twee vrije en onafhankelijke volkeren. Die brief bevatte ook de veel geciteerde zin: „Sire, il n'y a pas de Belges...” In Vlaanderen lokten die Waalse verklaringen aanvankelijk nogal negatieve kritiek uit. Pol de Mont, Leo Meert, Emiel Wildiers antwoordden dat Vlaams rechtsherstel dringender was dan bestuur-

RÉPONSE

à la

Lettre au Roi sur la Séparation
de la Wallonie et de la Flandre

de

M. JULES DESTRÉE

par

H. MEERT

Professeur à l'athénée royal de Gand

PRIX : 0.15 fr.

GAND

Imprimerie PLANTYN, rue Courte aux Vaches, 5.

1912

lijke scheiding. Op het 32ste Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres te Antwerpen zei De Mont dat de taalkwestie zonder die scheiding kon en zou worden opgelost. Hippoliet Meert weerlegde de anti-Vlaamse beschuldigingen die Destrée op het Waals congres van 7 juli 1912 geuit had.

2. KENTERING. Vlak voor de Eerste Wereldoorlog kon men echter een kentering bij de flaminganten waarnemen. Een nieuwe generatie van volksleiders was opgestaan. Zij brachten nieuwe perspectieven in de strijd. Lodewijk de Raet stelde dat het Vlaamse volk de economische macht moest veroveren om ook de politieke controle te kunnen verwerven; zijn geordend, institutioneel denken ging verder dan de romantische bewogenheid van de negentiende-eeuwse Vlamingen. Lodewijk Dossel onderwierp het dossier van de bestuurlijke scheiding aan een streng juridisch, maar welwillend onderzoek. De strijd om de Vlaamse hogeschool, gevoerd door een dynamische elite, bevorderde in hoge mate het staatspolitieke bewustzijn. Vlaamse studenten vielen Destrée bij in zijn afwijzing van de Belgische ziel. Men begon te twijfelen aan de efficiency van de taalwetten.

Het prestigieuze weekblad Hooger Leven van de katholieke flaminganten schreef in 1914: „De bestuurlijke scheiding alleen is bij machte om de kennis van het Vlaams tot een zaak van algemeen belang te maken”. Tal van Vlaamsbewuste verenigingen plaatsten het probleem van de scheiding op hun programma. Op 1 mei 1914 verscheen te Gent een weekblad, De Bestuurlijke Scheiding, dat deze gedachte wilde populariseren. De studenten-redacteuren (Antoon Thiry, Marcel Minnaert, Reimond Kimpe) zouden wat later, tijdens de Duitse bezetting, het activisme mede in het leven roepen.

De oorlogsomstandigheden (1914-'18) waren in hoge mate bepalend voor de verdere ontwikkeling van de federalistische gedachten. Niet weinig Vlaamse leiders meenden dat met Duitse hulp moest worden getracht de invoering van het Vlaamse rechtsherstel te bespoedigen en de structuur van de Belgische staat te wijzigen. Zelfs buiten het bezette gebied werd aan een staatshervorming gedacht: de naar Nederland uitgeweken socialistische advocaat Alberic Deswarte pleitte daar in De Vlaamsche Stem voor een Belgisch federatief verband en schreef verder: „Geen culturele autonomie zonder zelfbestuur”. In België evolueerde de meerderheid van de activisten geleidelijk van een kritisch maar loyaal patriottisme naar een felle afwijzing van de Belgische staatsidee. Zij verschilden echter wel sterk van mening over de uitvoeringsplannen voor hun nieuwe staat. Terwijl de groep van Jong Vlaanderen ijverde voor de vernietiging van België en voor de stichting van een koninkrijk Vlaanderen, dat zou aanleunen bij Duitsland, wilden de unionisten onder de activisten België veeleer tot een federale staat hervormen. In feite waren vier grote stromingen te onderscheiden: 1. voor een onafhankelijk Vlaanderen; 2. voor een Vlaams-Waalse bondsstaat; 3. voor een federatief verbond tussen Vlaanderen en Nederland; 4. voor een Vlaamse deelstaat in een Duitse statenbond.

De activistische Raad van Vlaanderen, die de verschillende strekkingen trachtte te overkoepelen, liet het niet bij beginselverklaringen, maar streefde naar concrete hervormingen. De Duitse overheid, die een feitelijke administratieve splitsing in de

Belgische ministeries doorvoerde, zorgde er evenwel voor, dat de Raad geen werkelijke macht en bevoegdheid kreeg. De Raad stelde niettemin een grondwetscommissie in en riep op 22 december 1917 de volledige politieke zelfstandigheid van Vlaanderen uit. De Duitsers gingen hiermee niet akkoord en dwongen de Raad een nieuwe, gematigder proclamatie af. Al die hervormingsplannen bleven tenslotte een dode letter. De activisten hadden geen vat op het bestuur en de economische leiding van het land. Zij waren ook gehandicapt door de anti-Duitse reacties van de Vlaamse bevolking, die de collaborateurs misprees. Met de capitulatie van het Duitse leger verdween het activisme en zijn sliert van (meestal dilettantische) voorstellen.

Toch bracht de bezettingsperiode een essentiële koerswijziging: in de kringen van de radicale Vlaamsgezinden werd de klemtoon van de strijd definitief verlegd van de taalwetterij naar de institutionele vraagstukken. Dat zou spoedig na 1918 blijken. Parallel met het activisme hadden immers ook een aantal Vlaamse militairen aan het IJzerfront zich met het probleem van de staatshervorming beziggehouden (z. Frontbeweging). Als raadsman van de fronters stond Cyriel Verschaeve hierbij op het meest extreme standpunt. In zijn Catechismus van de Vlaamsche Beweging (maart 1918) ijverde hij voor zelfbestuur in een Belgische bondsstaat. De meeste andere fronters gingen niet zo ver; zij gaven Vlaanderen wel voorrang boven België en voelden veel voor zelfbestuur, maar achtten de tijd nog niet rijp voor concrete hervormingsplannen. Allen waren zij echter vóór een radicaler aanpak door de V.B.

De Eerste Wereldoorlog was nauwelijks ten einde, of de voorstanders van een federaal België zetten de verbreiding van hun ideeën voort. De wallinganten die vier jaar lang in Parijs propaganda hadden gemaakt voor de (soms duidelijk rattachistische) Waalse hervormingsplannen, publiceerden na de wapenstilstand allerlei ontwerpen van een federale grondwet, die echter geen van alle tot in het parlement kwamen. Het gelukte de Vlaamsgezinden niet de – door de oorlog ontstane – kloof tussen activisten en passivisten te overbruggen, en ze vielen uiteen in elkaar bestrijdende fracties. De eensgezindheid die de strijd voor de Vlaamse hogeschool gekenmerkt had, was voorgoed verdwenen. Die tweespalt zou voortaan ook haar stempel drukken op de opvattingen inzake de staatshervorming. Activisten en oudstrijders vonden elkaar in 1919 in de nieuwe Frontpartij, die in haar programma zelfbestuur opnam. Zij konden ook rekenen op de steun van Lodewijk Dosfel, de eerste Vlaams-nationale jurist die de federale staatsidee tot op de bodem ontleedde en verdedigde. Dosfel, die over een groot moreel gezag beschikte, ook bij de studenten, ontwikkelde een argumentatie, waarop de volgende generatie van flaminganten verder zou bouwen. In talrijke studies en ook in een ophefmakende polemiek met het katholieke kamerlid Edmond Rubbens legde Dosfel de basis voor de nieuwe Vlaams-nationalistische ideologie. De Vlaamse tegenstanders van dit nationalisme, die aangevoerd werden door Frans van Cauwelaert, stonden zeer huiverig tegenover de federalistische gedachte en stelden dat de V.B. zich verder diende te richten op een verbetering van de taalwetgeving binnen het kader van

de bestaande Belgische structuren. Daarbij werd een enkele maal gesproken over grondwettelijk zelfbestuur, waarmee enkel werd bedoeld dat de Vlaamse provincies gezamenlijk bepaalde belangen (gezondheidszorg, toepassing van de taalwetten enz.) zouden bespreken en verdedigen.

Zonder dat het vooralsnog tot de indiening van wetsvoorstellen kwam, was de idee van zelfbestuur in de V.B. nu toch wel levendig. De Leuvense hoogleraar Louis van Bauwel publiceerde in het Rechtskundig Tijdschrift (1928-'29) een grondige en opmerkelijke studie over het federalisme. Een Vlaams studiecomité voor politieke, sociale en culturele aangelegenheden (waaraan o.m. Hendrik Elias meewerkte) publiceerde in 1929 een verslag dat zich uitsprak voor een Belgische bondsstaat.

3. PARLEMENTAIRE POGINGEN.

Kort daarop werd, voor de eerste maal in de Belgische geschiedenis, bij het parlement een federalistisch voorstel tot staatshervorming ingediend. Mede onder invloed van de verkiezing van Borms in 1928 en het daarop volgende nationalistische verkiezingssucces, diende Herman Vos op 25 maart 1931 bij de Kamer een „wetsvoorstel strekkende tot herziening der Belgische grondwet” in. De indiening gebeurde namens de mandatarissen der Vlaams-nationalistische partij: H. Vos, Staf de Clercq, G. Romsee, J. Leuridan, A. Debeuckelaere, Th. Debacker, W. Hermans, E. Butaye, M. van den Bulcke, L. van Opdenbosch, L. Vindevogel, Edm. van Dieren, H. Gravez en S. Lindekens. In de memorie van toelichting schreef Vos dat de taalwetgeving gebrekkig en ontoereikend was gebleven en dat de idee der Belgische natie geen geestelijke inhoud had. Hij sloot een evolutie naar Groot-Nederland niet uit, maar stelde dat Vlaanderen eerst staatkundig volgroeid moest zijn: „Een volk moet eerst voor zichzelf wat zijn, vooraleer het voor de anderen wat worden kan”. De staatkundige volwassenheid van Vlaanderen wilde Vos bereiken via een zgn. federaal statuut. De indieners van het wetsvoorstel lieten – blijkens de memorie – opzettelijk het staatsregime *sensu stricto* onaangetast, d.w.z. dat zij niet raakten aan het monarchaal-parlementair stelsel met de twee Kamers, en evenmin aan het kiesstelsel. Zij stelden enkel voor, de centralistische artikelen uit de grondwet van 7 februari 1831 te lichten.

Het Bondsstatuut van het Vereenigd Koninkrijk Vlaanderen en Wallonië bepaalde in zijn eerste vier artikelen: „De Vlaamsche en Waalsche volken, voorheen tot een Belgische bevolking samengevoegd, worden als afzonderlijke volken erkend. Het Vlaamsche volk is vereenigd in de staat Vlaanderen, het Waalsche in de staat Wallonië. De staten Vlaanderen en Wallonië vormen te samen de Bond van Vlaanderen en Wallonië. De gebiedsgrens tussen Vlaanderen en Wallonië is de taalgrens, welke de Vlaamsche en Waalsche volken scheidt en door of krachtens een bondswet zal worden vastgesteld.” Het Bondsstatuut van Vos bepaalde verder dat Brussel de hoofdstad van de staat Vlaanderen zou zijn en tevens de zetel van de bondsregering. De eenheid inzake economisch en buitenlands beleid zou bewaard blijven.

Het voorstel kwam op 14 juli 1932 in de Kamer aan de orde. Op verzoek van de minister van binnenlandse zaken, baron Henri Carton de Tournai, werd op 19 juli de inoverwegingneming bij zitten

Federaal Statuut

en

Groot Nederland

door

WARD HERMANS

Volksvertegenwoordiger

— **Stellingen en contra stellingen** —

en opstaan geweigerd. Die negatieve uitslag veraste niet. Vos zelf had geen ogenblik in de kansen van zijn initiatief geloofd; hij verwachtte van de indiening enkel dat ze de discussie over de staats-hervorming zou bevorderen. In Vlaams-nationalistische kringen was het voorstel daarenboven een twistappel; de voorstanders van de vernietiging van België, die elkaar gevonden hadden in het weekblad Vlaanderen, zagen in het voorstel een middel om de Belgische staat in leven te houden. Vos bleef vrij passief tegenover de nationalistische polemieken en liet de grote strijdvraag (federalisme = einddoel of overgang naar Groot-Nederland?) open. Leo Picard oefende in Dietsche Warande en Belfort (mei (1931) eveneens kritiek op het voorstel. De inlijving van Brussel zou Vlaanderen een minderheid van 10 % Franstaligen bezorgen, meende Picard, die verder in het federalisme een gevaar voor de democratie meende te ontwaren en een hervorming die hoofdzakelijk de bevoorrechte standen ten goede zou komen. Tekenend voor de malaise bij de nationalistes was ook de beslissing van sommige ondertekenaars van het federaal statuut hun handtekening in te trekken.

Na de mislukking van het experiment-Vos verschoof de aandacht opnieuw naar de taalwetgeving. Niet het probleem van de staats-hervorming, maar het zgn. minimumprogramma tot herziening van de taalwetten, verdedigd door Frans van Cauwelaert en zijn gematigde vrienden van de katholieke partij, beheerste de parlementaire actualiteit. Het debat over nationalisme en federalisme verschraalde enigszins tot een academische discussie. De doorbraak van de fascistische regimes in Italië en Duitsland bevorderde de belangstelling voor sociale en economische verhoudingen. Heel wat jonge Vlaamsgezinde intellectuelen interesseerden zich meer voor de problematiek van het corporatisme

en het solidarisme dan voor een louter politieke staats hervorming (V. Leemans, W. Moens, O. Spruytte, G. Romsee e.a.). Met de stichting in 1934 van het weekblad Nieuw Vlaanderen kwam er opnieuw vaart in de federalistische beweging. Het blad verenigde een uitgelezen schare van hoogleraren en politici (G. Eyskens, H.J. van de Wijer, L. van Bauwel, H. Borginon e.a.) en getuigde van een radicale vernieuwingsdrang. Aanvankelijk liet de redactie geen voorkeur blijken voor het federalisme, maar op 17 augustus 1935 verscheen een artikel, getiteld De concentratie der Vlaamse strijdkrachten op de federale gedachte, waarin werd betoogd dat de taalwettenpolitiek op een faillissement was uitgelopen en dat de integriteit van Vlaanderen en Wallonië door een grondwettelijk statuut moest worden beveiligd. Het Brusselse probleem moest worden opgelost door de wettelijke afbakening van een tot haar minimale omvang teruggebrachte residentiekern. Dit federalistische programma oogstte veel bijval in flamingantische kringen. Het werd bestreden door Van Cauwelaert, die echter niet kon beletten dat zijn Katholieke Vlaamse Landsbond in april 1936 een grondwetsherziening voorstelde, die voorzag in de totstandkoming van een Vlaamse gouwraad naast het Belgische rijksparlement. De verkiezingen van 24 mei 1936 versterkten de positie van de pro-federalistische elementen in de katholieke partij. Eyskens bleek gewonnen voor een federalisering van die partij en werd gesteund door de invloedrijke krant De Standaard. Het congres van de Vlaamse Concentratie, georganiseerd door Nieuw Vlaanderen op 19 juli 1936, sprak zich wel niet uit voor federalisme, maar verkondigde dat „Vlaamse zelfstandigheid en zelfbeschikkingsrecht in zich sluiten het veroveren van een voldoende staatsmacht tot het beheersen van de commandoposten in het hele volksleven”. Op 8 december 1936 werd een beginsel-akkoord gesloten tussen de nationalistenvan het Vlaamsch Nationaal Verbond en de democraten van de Katholieke Vlaamse Volkspartij, dat een vaag omschreven federalistische staats hervorming voorzag. Het akkoord bleef echter een dode letter en kort daarna verschrompelde ook de concentratiegedachte.

Exemplair voor de grote beweeglijkheid van de ideologische onderstromingen in de toenmalige V.B. was de evolutie van Joris van Severen en het Verbond van Dietse nationaal-solidaristen, die aanvankelijk de vernietiging van België voorstonden, maar geleidelijk gingen ijveren voor een groot-Belgische of Dietse rijksidee. Tegen het Vlaamsch Nationaal Verbond in, dat anti-Belgisch georiënteerd bleef en een samengaan van Vlaanderen (zonder Wallonië) met Nederland voorstelde, wilde Van Severen een Dietse staat, waarin Vlamingen, Walen, Friezen en Nederlanders in een federatief verband zouden samenleven. In 1936 publiceerde hij een 24-puntenprogramma dat o.m. de splitsing van een aantal ministeries behelsde. Het rijk zou, onder de Kroon, door een kanselier worden bestuurd die in Vlaanderen en in Wallonië ieder door een stedehouder vertegenwoordigd zou zijn. De provinciegrenzen zouden worden aangepast aan de „volksgrenzen”. Brussel werd bij Vlaanderen gerekend, maar zou een tweetalig statuut hebben met een subnationaliteit voor de inwoners. Al deze ideeën werden niet tot een juridisch sluitend her-

vormingsvoorstel uitgewerkt. In 1936 viel nog te vermelden de oprichting van het Studiecentrum voor de hervorming van de staat, dat in 1937 en '38 lijvige en merkwaardige rapporten publiceerde met talrijke concrete voorstellen, waarvan de bespreking echter door de naderende oorlogsdreiging verhinderd werd.

In die periode ontstond bij de Vlaamse socialisten ook meer openheid voor de nationaliteitsproblemen. Reeds in 1931 had Hendrik de Man in Nationalisme en Socialisme zijn voorkeur doen blijken voor het federalisme. In 1937 kante het eerste Vlaamse socialistisch congres zich nog wel tegen een federale staatsvorm, maar het kwam op voor culturele autonomie en voor de splitsing van de centrale rijksbesturen.

Inmiddels hadden de Waalse federalisten niet stilgezeten. In 1930 was de Concentration wallonne opgericht, met François Bovesse, François van Belle en abbé Mahieu. In 1931 keurde zij een federalistisch ontwerp goed dat sprak van een bondsstaat, bestaande uit twee gewesten (Vlaanderen en Wallonië) en het Brusselse bondsgebied. Tussen 1930 en 1937 bewerkte de Concentration de publieke opinie met wallingantische propaganda, waarbij zij sterk op een herziening van de grondwet aandrong. Dientengevolge kwam op 1 juni 1938 het socialistische kamerlid voor Luik, Georges Truffaut, met een voorstel tot grondwetswijziging. Hij dacht aan een driedig federalisme Vlaanderen, Wallonië en Brussel. De taalgrens zou de grens tussen de gewesten worden; op de taalgrens zou per gehucht een referendum m.b.t. het taalstatuut kunnen worden georganiseerd. Het voorstel was uitgewerkt door een commissie van de Ligue d'Action wallonne met Prof. Fernand Dehousse als rapporteur; het was vooraf goedgekeurd door de Concentration. Op 2 februari 1939 kwam het voorstel in de Kamer. Dezelfde dag nog werd in overwegingneming geweigerd met 111 tegen 62 stemmen bij 4 onthoudingen. Daarmee hield de federalistische bedrijvigheid voor geruime tijd op. Enkele maanden later brak de Tweede Wereldoorlog uit. Tijdens de bezetting (1940-'44) duldde de Duitse overheid niet dat iemand het probleem van de staatshervorming aan de orde stelde. Er was geen sprake van staatkundige of bestuurlijke scheiding van Vlaanderen en Wallonië. De Vlaamse nationaal-socialisten van de DeVlag mochten in hun publikaties propaganda maken voor de aansluiting van Vlaanderen als rijksgouw bij Duitsland, maar het bleef bij hardop dromen. Het collaborerende Vlaamsch Nationaal Verbond moest zijn groot-Nederlandse visie afschermen en verzwijgen. De leiders van het Vlaamsch Nationaal Verbond die hoge staatsfuncties hadden aanvaard (Romsee, Leemans), en de vele radicale flaminganten die in de gemeentecolleges en de openbare besturen leidende ambten bekleedden, eerbiedigden het unitaire Belgische bestel. De wazige Bourgondische hervormingsplannen van de Waalse rexistenleider Léon Degrelle werden nauwelijks ernstig genomen.

4. NIEUWE VOORSTELLEN. Na de oorlog was het politieke klimaat aanvankelijk niet gunstig voor de V.B. Vele Vlaams-nationalisten die zich op allerlei wijzen in de samenwerking met Duitsland geëngageerd hadden, werden door het Belgische gerecht veroordeeld en uitgeschakeld. Onder hen bevonden zich de traditionele promotors van de federalis-

tische hervormingsvoorstellen. In Wallonië had men niet af te rekenen met dergelijke handicaps. Daar was de collaboratie een overwegend rechts fenomeen geweest, dat de (meestal linkse) federalistische kringen weinig aangetast had. Heel wat linkse federalisten hadden zelfs in het verzet gestaan en konden dus, bij de bevrijding in 1944, onmiddellijk op de voorgrond treden om met een versterkt prestige hun actie te hervatten. De Luikse socialisten hadden reeds onder de bezetting een studiegcommissie onder leiding van Fernand Dehousse opgericht, die tot het besluit was gekomen dat België een driedig federalisme nodig had. In 1944 verscheen, als een uitgave van de Luikse partijfederatie, *Un projet d'instauration du fédéralisme en Belgique*. In oktober 1945 kwam het eerste na-oorlogse Waals congres, dat door vele notabelen werd bijgewoond, tot een verrassende uitspraak. Er werden 1.148 geldige stemmen uitgebracht: 486 voor de politieke aanhechting van Wallonië bij Frankrijk, 391 voor een autonoom Wallonië in een federaal België, 154 voor een zelfstandig en soeverein Wallonië, 17 voor het behoud van de Belgische eenheidsstructuur. Na deze emotionele stemming, die op de aanwezigen diepe indruk maakte, werd nog eens gestemd. Een zeer grote meerderheid sprak zich toen uit voor de invoering van het federalisme. Een jaar later keurde het tweede Waals nationaal congres een ontwerp van federale grondwet goed dat op 25 maart 1947 door het socialistische kamerlid voor Brussel, Marcel Hubert Grégoire, bij de Kamer werd ingediend. Het voorstel werd medeondertekend door de Luikse liberaal Jean Rey, de Luikse communistenleider Julien Lahaut en het Limburgse lid van de Christelijke Volkspartij Emile Blavier. Het sprak van een tweedig federalisme. De 19 gemeenten van de Brusselse agglomeratie vormden de bondshoofdstad, waarvan de inwoners zouden kunnen kiezen tussen de Vlaamse en de Waalse subnationaliteit. Zij zouden beschikken over culturele en administratieve autonomie, maar vraagstukken van algemene aard zouden onder de bondsoverheid ressorteren. De economische wetgeving zou tot de bevoegdheden van de deelstaten behoren. Het voorstel lokte in de Kamer een uitvoerig debat uit, niet over het beginsel, maar over de mogelijkheid van uitvoering. Artikel 84 van de grondwet bepaalde immers dat gedurende een regentschap geen verandering kon worden aangebracht aan de grondwet. (Op dat ogenblik fungeerde prins Karel als regent.) Sommige verdedigers van het voorstel voerden aan dat de procedure van herziening wél mocht worden aangevat en dat enkel over de wijziging zelf niet kon worden gestemd. Een bijzondere kamercommissie raadpleegde zeven hoogleraren in grondwettelijk recht: op Fernand Dehousse na concludeerden allen tot de niet-ontvankelijkheid van het voorstel. De commissie en, na haar, de Kamer onderschreven die mening en weigerden op 19 november 1947 de inoverwegingsneming van het voorstel.

Op 21 mei 1946 had inmiddels het jonge Luikse CVP-kamerlid Pierre Harmel een wetsvoorstel ingediend dat de oprichting voorstelde van een Centrum voor Onderzoek voor de nationale oplossing van de maatschappelijke en rechtskundige vraagstukken in de Vlaamse en Waalse gewesten. Uit dit vrijwel eenparig goedgekeurde voorstel

groeide in 1949 het zgn. centrum-Harmel, dat in 1950 zijn eerste rapport publiceerde en in 1958 zijn eindrapport. Bepaalde besluiten waartoe het centrum was gekomen, vormden naderhand het uitgangspunt van een nieuwe politieke filosofie, waaruit talrijke voorstellen tot wijziging en werkelijke wijzigingen van de grondwet zouden voortkomen (z. Centrum...). De na-oorlogse politieke woelingen waren bijzonder gunstig voor de verspreiding van de federalistische gedachte. Zij drong vanuit de traditionele wallingantische elite dieper in de volkslagen door, mede ten gevolge van de Vlaams-Waalse confrontatie over de koningskwestie, die de verschillen tussen de twee gemeenschappen scherp deed uitkomen. In 1950 stelden enkele Waalse liberale kamerleden voor, een referendum te houden over de invoering van het federalisme. Het voorstel bleef zonder gevolgen, maar in 1951 sprak het congres van de Waalse socialisten zich met een grote meerderheid voor het federalisme uit. Op 3 juni 1952 werd, voor de vierde keer, een federalistisch voorstel tot herziening van de grondwet bij de Kamer ingediend, ditmaal door de Luikse socialisten François van Belle en Joseph Merlot. Het verwees naar de eerste besluiten van het centrum-Harmel, maar bevatte – in tegenstelling tot de vorige voorstellen – geen uitvoerig ontwerp van grondwet, doch slechts enkele algemene beginselen. Van Belle en Merlot gingen uit van twee ethnische gemeenschappen en drie territoriale groepen: Vlaanderen, Wallonië en het federaal-gebied, gevormd door de Brusselse agglomeratie. Zij wilden ook een Vlaamse en een Waalse Kamer, die over ruime culturele, economische en sociale bevoegdheden zouden beschikken. De Brusselaars zouden tussen de Vlaamse en Waalse subnationaliteit kunnen kiezen en grondwettelijke culturele waarborgen krijgen. Hoewel ingediend onder de homogene Christelijke Volkspartij-regering, die in haar voorstel tot grondwetsherziening geen plaats had ingeruimd voor een federale staatshervorming, had dit initiatief meer geluk dan de voorgaande. De Kamer nam het voorstel op 24 juni 1952 in overweging en verwees het naar de afdelingen. De regering gaf echter een afwijzend advies en op 14 oktober 1953 werd het voorstel in de Kamer verworpen met 136 tegen 33 stemmen bij 18 onthoudingen. Een maand later, op 26 november 1953, werd door de socialist E. Yernaux (Charleroi) voor de eerste maal een voorstel tot federale staatsinrichting bij de Senaat ingediend. Het was nagenoeg de tekst van het voorstel-Van Belle-Merlot en op 25 februari 1954 werd het door de Senaat afgewezen met 105 tegen 39 stemmen bij 5 onthoudingen.

De volgende jaren werden nog, met even weinig succes, enkele andere Waalse voorstellen ingediend: op 9 februari 1961 door het communistische kamerlid Gaston Moulin (Brussel); op 5 mei 1961 door het communistische kamerlid Theo Dejace (Luik); op 13 juli 1961 door het socialistische kamerlid Simon Paque (Luik). De indiening en de onmiddellijke verwerping van al die teksten gebeurde te midden van de algemene onverschilligheid, zowel in het parlement als in de publieke opinie.

5. VLAAMS HERSTEL. Inmiddels was in Vlaanderen de na-oorlogse malaise geleidelijk overwonnen en werd opnieuw over een afbraak van de unitaire staat gesproken. De eerste jaren na de be-

vrijding stonden de nationalisten weliswaar nog te zwak om openlijk kritiek te kunnen oefenen. (In 1949 waarschuwde Hendrik Borginon, op een privé-bijeenkomst, voor een federalistische actie, „waardoor Vlaanderen onvermijdelijk het kind van de rekening zou worden.”) Maar de – voor de Vlaamse meerderheid vernederende – uitslag van de koningskwestie in de zomer van 1950 verscherpte de Vlaamse actie van de bevolking en versterkte indirect de positie van de nationalisten, die overigens, in de jaren van de beproeving, geleerd hadden de problematiek zakelijker te benaderen. De utopische plannenmakerij in verband met een soeverein Vlaanderen of een Diets rijk verdween uit de debatten om plaats te maken voor een Belgisch federalisme, dat ook meer en meer gesitueerd werd in het perspectief van de Europese eenwording. Het Vlaams Comité voor Federalisme, dat op 10 juni 1950 werd opgericht onder voorzitterschap van Corneel Heymans en Max Lamberty, ging van dat Europese perspectief uit. Spoedig echter bleek dat het Europese federalisme niet kon worden losgemaakt van de nationale staatsproblemen. In 1952 kwam het, onder de nieuwe voorzitter Walter Couvreur, tot besprekingen met Waalse federalisten, geleid door François Schreurs, secretaris-generaal van het Waals nationaal congres. Reeds bij het eerste contact bleek een ruime mate van eensgezindheid tussen beide groepen te bestaan. In juni 1952 verzocht het Vlaams Comité voor Federalisme de Vlaamse parlementsleden een kritisch opbouwende houding aan te nemen tegenover het federalistische voorstel-Van Belle-Merlot.

De besprekingen tussen de Vlaamse en de Waalse onderhandelaars leidden tot een gemeenschappelijk beginselakkoord, dat als Vlaams-Waals manifest door een honderdtal vooraanstaande Vlamingen en Walen ondertekend en op 3 december 1952 gepubliceerd werd. Dit belangrijke manifest luidde als volgt: „De ondergetekende Vlamingen en Walen verklaren dat België bestaat uit twee volkeren met elk een eigen taal en een eigen culturele en ethnische individualiteit: het Vlaamse en het Waalse volk. De naar objectieve maatstaven definitief vastgelegde taalgrens vormt de grens tussen Vlaanderen en Wallonië. Gelet op het essentieel karakter van de Nederlandse integriteit van Vlaanderen en van de Franse integriteit van Wallonië worden taalminderheden in geen van beide landsgedeelten erkend. In de Brusselse agglomeratie, bondshoofdstad van België, zijn beide talen en culturen gelijkgerechtigd, zonder enige voorrang. De ondergetekenden zijn van oordeel dat een federale structuur van de Belgische staat, die elke inmenging van het ene volk in aangelegenheden van het andere uitschakelt en een einde maakt aan de steeds opnieuw oploeiende twisten tussen Vlamingen en Walen, de Belgische saamhorigheid ten goede komt en versterkt. Daarom zijn ze voorstander van de ruimst mogelijke autonomie voor Vlaanderen en Wallonië. Behoudens in bondsaangelegenheden, die uitdrukkelijk in de grondwet worden vermeld en onder de bevoegdheid van de Bondsraad vallen, berust de staatsmacht, met inbegrip van de residuaire, bij de Vlaamse en Waalse Raden. De Bondsraad bestaat uit een gelijk aantal Vlaamse en Waalse afgevaardigden. Vlamingen en Walen hebben recht op een gelijke verdeling der ambten in alle bestuursorganen, welker aantal en bevoegd-

heid zoveel mogelijk worden beperkt. De ondergetekenden verklaren, dat de Brusselse agglomeratie historisch Vlaamse grond is, maar dat het karakter van bondshoofdstad een speciaal statuut, steunend op de strikte gelijkheid van Vlamingen en Walen, noodzakelijk maakt. De inwoners der bondshoofdstad, die geen afzonderlijke ethnische bevolkingsgroep uitmaken, hebben de Vlaamse resp. de Waalse subnationaliteit volgens nader uit te werken criteria. Voor de Brusselse agglomeratie wordt een paritaire Stadsraad met administratieve en culturele bevoegdheid ingesteld. Zijn bevoegdheid, die beperkt blijft tot de belangen der agglomeratie, zal nader door de grondwet worden omschreven. Een speciaal statuut voor Belgisch-Kongo dient later te worden uitgewerkt.”

In april 1953 kreeg een subcommissie van vijf Vlaamse en vijf Waalse Brusselaars de opdracht een statuut voor de hoofdstad uit te werken; de commissie van onderhandelaars, voorgezeten door Couvreur en Schreurs, begon aan het opstellen van een federaal statuut. Beide commissies legden de resultaten van langdurige onderhandelingen vast in een aantal federalistische grondstellingen, waarvan de bekendmaking gelijktijdig te Antwerpen op een informatievergadering van het Vlaams Comité voor Federalisme, en te Charleroi tijdens het Waalse congres op 3 en 4 oktober 1953 plaatshad.

De 43 grondstellingen voorzagen een tweeledige federatie en een bondsgebied Brussel, waarvan de grenzen door een Vlaams-Waalse commissie zouden worden vastgesteld. De Belgische bevolking bestond uit Vlamingen en Walen, die resp. de Vlaamse en Waalse nationaliteit bezaten en het Belgische staatsburgerschap gemeen hadden. In de bondsstaat werd de wetgevende macht gezamenlijk door de koning en de bondsraad uitgeoefend; in de gewestelijke staten door de gouverneur-generaal en de gewestelijke raad. De uitvoerende macht berustte in de bondsstaat bij de koning; in de gewestelijke staten en het bondsgebied bij de gouverneur-generaal, resp. de stadsgouverneur. Deze laatste werd bijgestaan door een Brusselse stadsraad van 20 Vlaamse en 20 Waalse leden en een – uit de stadsraad benoemd – paritair college. De bevoegdheden van bondsstaat en gewestelijke staten werden vrij gedetailleerd opgesomd. (Frans van der Elst, secretaris van het Vlaams Comité voor Federalisme, zou de stellingen, als ontwerp van federale grondwet, in 1962 bij de Kamer indienen.) Van 1954 tot '60 heerste windstilte op het federalistische front. In 1955 verscheen nog wel een 11-julimanifest aan de Vlaamse jeugd, waarin gepleit werd voor zelfbestuur, maar de politieke actualiteit werd toch helemaal beheerst door problemen die niets te maken hadden met de federalistische motieven: de schoolstrijd, de voorbereiding van de Kongolese onafhankelijkheid en de actie van André Renard tegen de zgn. eenheidswet. Het mislukken van die actie in januari 1961 was echter een keerpunt. De sterk ontgoochelde Renard, die zich verraden voelde door de Vlaamse vakbonden, richtte in maart 1961 het Mouvement Populaire Wallon op, een pressiegroep die via politiek zelfbestuur voor Wallonië de economische structuurhervormingen wilde bereiken, waarvan hij de gezondmaking van het demografisch en industrieel verzwakte Wallonië hoopte. In een opzienbarend interview met De Standaard (31 maart)

sprak Renard zich uit voor een tweeledige federatie. Daarvoor reeds, op 14 en 15 januari 1961, hadden 350 socialistische mandatarissen, te Saint-Servais bij Namen overeengekomen als Staten-Generaal van Wallonië, aangedrongen op federale hervorming van de staatsstructuur, ten einde „Wallonië te bevrijden uit de greep van de Vlaamse conservatieve meerderheid”. Een delegatie van die Staten-Generaal was de boodschap zelfs gaan overhandigen aan koning Boudewijn. De anti-Vlaamse mentaliteit die in het manifest van Saint-Servais tot uiting kwam, was geleidelijk gegroeid, sedert de oprichting eind 1954 van de (nochtans federalistisch georiënteerde) Volksunie, waarin heel wat linkse Walen een reactionaire partij meenden te zien, waarmee de dialoog zeer moeilijk, zoal niet onmogelijk was. Daardoor was de goede verstandhouding tussen Vlaamse en Waalse federalisten bedorven.

Op 13 februari 1961 dienden Vlaamse en Waalse socialistische senatoren een voorstel tot grondwetsherziening in, dat tot de oprichting van een paritaire of geografische Senaat strekte; het sloot direct aan bij het adres dat de Waalse mandatarissen aan de koning hadden overhandigd. Op 16 februari publiceerden de Vlaams-nationale cultuurverenigingen een manifest, waarin zij de paritaire Senaat verwierpen en zich uitspraken voor federalisme. Op 1 maart 1961 ging een afvaardiging van de Kultuurraad voor Vlaanderen de koning een memorandum overhandigen, waarin werd aangedrongen op structuurhervormingen en culturele autonomie. In november 1961 keurde het congres van het Mouvement Populaire Wallon een verslag van François Perin goed, dat een ontwerp van federale grondwet bevatte.

De bedrijvigheid van de federalisten bleef in zoverre marginaal, dat zij de eigenlijke parlementaire werkzaamheden weinig of helemaal niet beroerde. Op de (nog zwakke) kamerfractie van de Volksunie en de Waalse socialisten na, stonden de partijen terughoudend tegenover de federalistische ideeën. In de Vlaamse vleugel van de Christelijke Volkspartij werd vooral, volgens de traditie van Frans van Cauwelaert, geijverd voor toepassing en verbetering van de taalwetten. De federalistische beweging moest het vooralsnog hebben van de pressiegroepen. De dood van de Waalse leider André Renard op 20 juli 1962 was een zware tegenslag voor het Mouvement Populaire Wallon; de propaganda werd niettemin voortgezet; in de katholieke kringen zorgde Lucien Outers met zijn *Rénovation Wallonne* voor een gelijkgerichte stroming. In Vlaanderen keurde het congres van de Vlaamse Volksbeweging op 4 februari 1962 een verslag van rapporteur Wilfried Martens goed, dat een ontwerp van unionistisch federalisme behelsde. Het maandblad *Het Pennoen* gaf in 1962 onder de titel *Het Federalisme in Vlaanderen* een bundel studies uit, gewijd aan de verschillende aspecten van de federalistische gedachte. Sedert 1963 nam ook het socialistische blad *Links* pro-federalistische artikelen op. De groeiende aanhang die de federalistische beweging in de publieke opinie verwierf, bleek ook uit de evolutie van de thema's der drie grote Vlaamse marsen (oktober 1961 en 1962, november 1963).

Terwijl de eerste nog vooral gericht was op de afschaffing van de talentelling, lag de klemtoon van

de tweede reeds meer op institutionele hervormingen, zoals de organisatie van de Brusselse agglomeratie tot rijksgebied en de decentralisatie van de openbare besturen; de derde betoging kwam openlijk uit voor „een federaal België in een federaal Europa”. De symptomen van een fundamentele kentering werden zowat overal zichtbaar. De Vlaamse parlementsleden van de Christelijke Volkspartij, die volop bezig waren met de voorbereiding van de nieuwe taalwetten, eisten in mei 1962 ook een beslissing inzake de beloofde splitsing van het ministerie van nationale opvoeding en cultuur. Op 27 mei 1962 noemde koning Boudewijn, tijdens een bezoek aan Gent, als een van de hoofdvoorwaarden voor een dynamisch regeringsbeleid „het vernieuwen van het institutioneel kader dat het onze taalgemeenschappen mogelijk maakt hun expansie voort te zetten, elk in hun eigen klimaat”. In juli 1962 kondigde eerste-minister Lefèvre de splitsing van het ministerie van onderwijs aan en in oktober 1962 de oprichting van een politieke werkgroep van ministers, ministers van staat en parlementsleden, die tot taak kreeg een nieuw handvest voor de verhoudingen tussen Vlamingen, Walen en Brusselaars op te stellen en een grondwetsherziening voor te bereiden, met het oog op de modernisering van de staatsinstellingen. Van een federale staatshervorming was daarbij geen sprake, maar kort daarna kwam een nieuwe reeks van belangrijke taalwetten met pre-federale inslag tot stand (z. Taalpolitiek: Belgische). De provinciale grenzen werden aangepast aan de taalgrens, die wettelijk werd vastgelegd, zodat de Vlaamse en Waalse gemeenschappen in feite over een bij de wet afgebakend territorium gingen beschikken. Die wetten sloten eigenlijk de bijna honderd jaar oude periode van de taalwetterij af. Voortaan zouden niet de taalrechten van het individu de belangrijkste zorg van de V.B. uitmaken, maar zouden de belangen van de gemeenschap steeds centraler komen te staan. In ruime kring was overigens de overtuiging gerijpt dat de bewustwording van de Vlaamse gemeenschap, en dientengevolge het ontstaan van een Waals gemeenschapsbesef, een publiekrechtelijke erkenning van Vlaanderen en Wallonië en dus een grondige wijziging van de nationale keur van 1831 onvermijdelijk maakten. Het bestaan van de expansieve, verfranste en – in sommige sectoren – Vlaamsvijandige Brusselse agglomeratie deed echter een hypotheek wegen op de hervormingskansen. Om die hypotheek te lichten en een efficiënte staatshervorming te realiseren werden van 1963 tot '70 talrijke voorstellen door de meest uiteenlopende groepen en personen geformuleerd. De tendens om pragmatische teksten en oplossingen „sui generis” te doen aanvaarden zou het daarbij winnen van de meer ideologisch gerichte federalistische fracties, die gehinderd werden door hun parlementaire zwakheid en onderlinge onenigheid. Een duidelijke aanwijzing voor die zakelijke aanpak leverde het congres van de Vlaamse Volksbeweging van 1963, waar rapporteur Raymond Derine opkwam voor pragmatische federalisering, maar eraan toevoegde geen belang te hechten aan een etiket en ook te willen spreken over decentralisatie. Derine stelde voor op taal- en cultuurgebied volledige autonomie te verlenen aan Vlaanderen en Wallonië, met inbegrip van de wetgevende bevoegdheid. Op sociaal-economisch gebied zouden een Vlaamse en een

Waalse raad, met het oog op de streekontwikkeling, initiatiefrecht, beslissingsrecht en uitvoeringsbevoegdheid krijgen. Brussel zou paritair door Vlamingen en Walen worden bestuurd en de taal-, onderwijs- en culturele problemen zouden worden onttrokken aan de Brusselse gemeentebesturen en toevertrouwd aan de regering. Verder had Derine het over doelmatige sancties tegen taalwetsovertredingen, over de vernederlandsing van het bedrijfsleven bij de wet, over de taalverhoudingen in de openbare besturen.

Nog in 1963 behaalde een pro-federalistisch petitionnement in Wallonië 650.000 handtekeningen. De federalistische betoging te Antwerpen (10 november 1963), die direct aansloot op de grote Brusselse marsen, was aan de andere kant geen manifestatie van Vlaamse eensgezindheid. Omdat de organisatoren niet alleen staatkundige, maar ook economische programmapunten voordroegen, kreeg de betoging weinig steun van de pers; de grote cultuurverenigingen hielden zich afzijdig of veroordeelden het initiatief en na afloop viel het organisatiecomité uiteen.

Geleidelijk verschoof nu het vraagstuk van de staatshervorming van het terrein der pressiegroepen naar dat van de partijpolitiek. De Vlaamse Volksbeweging, het IJzerbevevaartcomité, het Davidsfonds, verscheidene studentenverenigingen en andere Vlaamse organisaties bleven wel voortgaan met het opstellen van nota's en moties, maar er werden geen ontwerpen van federaal statuut meer ingediend. De aandacht ging steeds meer naar wat de grote partijen beroerde.

De regering zat inmiddels niet stil. De politieke werkgroep die in 1962 begonnen was met de voorbereiding van de grondwetsherziening, overhandigde op 24 oktober 1963 aan het kabinet-Lefèvre een syntheseverslag over zijn werkzaamheden. Dat

document werd onmiddellijk doorgezonden naar de drie traditionele partijen, die in januari 1964 een commissie samenstelden voor de bespreking van de voorstellen van de werkgroep. Begin januari 1965 verliet de liberale Partij voor Vrijheid en Vooruitgang deze driepartijencommissie, maar de afgevaardigden van de Christelijke Volkspartij en van de socialistische partij overhandigden op 26 januari 1965 een reeks gemeenschappelijke besluiten. De regering kon zich verenigen met een aantal van die besluiten en diende op 3 maart 1965 bij de Kamer een ontwerpvoorstel tot herziening van de grondwet in. Op basis hiervan besliste het Parlement dat er redenen aanwezig waren om de grondwet gedeeltelijk te herzien. Hierbij werd inzonderheid gesteld dat de grondwet voortaan het bestaan van de vier taalgebieden diende te erkennen; dat artikel 23 van de grondwet op het gebruik van de talen moest worden herzien; dat een bijzondere procedure moest worden ingevoerd voor de wetsontwerpen of wetsvoorstellen die de betrekkingen tussen de taalgemeenschappen in het gedrang zouden kunnen brengen. Door deze beslissing van het Parlement, die in 1968 ten gevolge van een kamerontbinding hernieuwd werd, was het mechanisme van de grondwetsherziening definitief in beweging gezet.

De vooruitgang van de federalistische partijen bij de algemene verkiezingen van 1965 en '68 en de beroering rondom de overheveling van de Franse afdeling der Leuvense universiteit – die de val van het kabinet-Vanden Boeynants veroorzaakte – bevestigden de ernst van de etnische spanningen. In de grote staatspartijen, waar Nederlands- en Frans-taligen zich organiseerden in zgn. vleugels, ontstond al een feitelijke federalisering en gingen sommige tegenstanders van de federalistische idee hun opvattingen herzien. In de Vlaamse vleugel van de

Studentenbetoging te Leuven op 6 november 1963.

Christelijke Volkspartij, die nu autonoom optrad en waar vroeger Leo Lindemans nagenoeg alleen stond met zijn voorstel tot invoering van een provinciaal federalisme, was de leiding gewonnen voor een decentralisatie naar de provincies toe. De Jongeren in de partij gingen nog een stap verder en publiceerden in juli 1967 een plan tot hervorming van de staat dat een verregaande autonomie voor de Vlaamse en Waalse gemeenschappen wenste en een verdeling van de machten tussen centrale en regionale gezagsinstanties. Ook bij de Vlaamse socialisten, die sedert de bevrijding een strak-unitaire staatsformule verdedigd hadden, brak een nieuwe visie door. Op 14-15 oktober 1967 sprak het congres van de Vlaamse federaties der socialistische partij te Klemskerke zich uit voor een decentralisatie van de staatsinstellingen en de vervanging van de negen provincies door vijf streken (twee in Vlaanderen, twee in Wallonië en het hoofdstedelijke gebied Brussel). Ofschoon slechts een minderheid op het congres voor een federalistische hervorming opkwam, was toch een meerderheid bereid een resolutie goed te keuren, waarin het heette „dat de moeilijke ontvoogdingsstrijd van het Vlaamse volk, ondanks de belangrijke vorderingen die in de laatste decennia werden gemaakt, nog lang niet aan een eindpunt is gekomen”. Volgens het congres waren de nog heersende moeilijkheden in verband met de regionale welvaartsspreiding, de Vlaamse achterstand inzake hoger onderwijs, de behandeling van de Vlamingen te Brussel, minder het gevolg van psychologische Vlaams-Waalse spanningen dan wel van een overdreven centraliserend staatsbestel en een verouderd financieel en economisch apparaat. Datzelfde jaar hernieuwden de Waalse federaties van de socialistische partij op hun congressen te Doornik en te Verviers hun federalistische geloofsbelijdenis. Om opportunitetsredenen verklaarden zij echter vooralsnog een regionalistische hervorming in het bestaande staatskader te aanvaarden. Die opvatting was verwant met die van het kamerlid Jan Verroken, die in de Vlaamse Christelijke Volkspartij reeds jarenlang ijverde voor de invoering van een regionale wetgeving.

6. REGIONALISME. In 1969 werden op regeeringsniveau beslissende woorden gesproken. Op basis van de werkzaamheden van een partijpolitieke werkgroep die van 24 september tot 30 oktober vergaderde (de Volksunie zei haar medewerking op de laatste bijeenkomst op: voor de VU waren twee grenzen onoverschrijdbaar, ten eerste het prijsgeven van Vlaams gebied en ten tweede het prijsgeven van de Vlaamse meerderheidspositie in het parlement) stelden de ministers Tindemans en Terwagne een samenvattend verslag op dat, na lichte wijzigingen, op 13 november door de werkgroep werd goedgekeurd. Het verslag vermeldde dat de leden van de werkgroep, „zonder af te wijken van het programma van hun eigen partij of van hun federalistische of andere overtuiging”, toch bereid waren de vernieuwing van de Belgische staatsinstellingen te vestigen op een drietal essentiële realiteiten. De eerste realiteit formuleerde het verslag als volgt: „De unitaire staat, met zijn structuur en zijn werkwijze zoals die thans door de wetten nog geregeld zijn, is door de gebeurtenissen achterhaald. De gemeenschappen en de gewesten moeten hun plaats innemen in vernieuwde staats-

structuren, die beter aangepast moeten zijn aan de eigen toestanden van het land." De andere realiteiten hadden, volgens het verslag, betrekking op de autonomie van de gemeenschappen op cultureel gebied en de decentralisatie van bepaalde normatieve en uitvoeringsbevoegdheden, en de modernisering van de openbare besturen.

Na deze beginselverklaring volgden vijf hoofdstukken die resp. handelden over de culturele autonomie, de decentralisatie, de instellingen, de minderheden en het statuut van Brussel.

In de werkgroep was een ruime meerderheid van oordeel dat, buiten het gebied van de cultuur, de eenheid van het algemeen beleid en van de basiswetgeving diende te worden behouden. Als niet vatbaar voor decentralisatie werden beschouwd: de buitenlandse politiek, het defensiebeleid, de monetaire politiek, de nationale fiscale politiek, het kredietbeleid, de betalingsbalans, het vervoer, de posten, de vestigingsvoorwaarden voor het uitoefenen van een beroep, het statuut der vennootschappen. De meeste leden van de werkgroep brachten in deze sector ook: de sociale zekerheid, de grote infrastructuur (autowegen, kanalen, havens), de buitenlandse economische betrekkingen. Aan de andere kant werd aanvaard een ruime gewestelijke decentralisatie door te voeren voor de stedenbouw, de ruimtelijke ordening en het grondbeleid, de economische streekontwikkeling en de regionale tewerkstelling, sommige aspecten van de nijverheidswetgeving en van het energiebeleid, de huisvesting, de gezins- en demografische politiek, de hygiëne en de volksgezondheid, de beroepsopleiding en -herscholing, het toerisme, de visserij, de jacht en het bosbeheer.

Op het vlak van de adviserende bevoegdheid stemde men eenparig in met het principe van de deelneming van de gewesten aan de economische planning. Van dit belangrijke beginselakkoord – evenwel nog zonder concrete gevolgtrekkingen voor de feitelijke staatshervorming – ging de regering uit om een regeringsmededeling op te stellen die op 18 februari 1970 in de Kamer werd voorgelezen. Daarin werd de passus uit het verslag van de werkgroep herhaald, waarin de unitaire staat „achterhaald" werd genoemd. De regeringspartijen reageerden niet ongunstig op de mededeling, maar pas in december 1970, na incidentrijke partijbesprekingen, parlementaire debatten en een wijziging van de ingediende regeringstekst, kon de Constituante het vereiste quorum bereiken voor de goedkeuring van de nieuwe grondwetsartikelen.

In een publieke verklaring, kennelijk bedoeld om de kritiek van de federalistische fracties op te vangen, noemde eerste-minister Eyskens het resultaat van de grondwetsherziening „een tot rijpheid gekomen federalisme". Zijn tegenstanders repliceerden dat de grondwetgever geen federale staatsstructuur in het leven had geroepen, maar een regionalistische hervorming had doorgevoerd die ten hoogste een stap kon heten naar een echte bondsstaat. De nieuwe grondwet voorzag inderdaad wel in de erkenning van drie cultuurgemeenschappen (de Nederlandse, de Franse en de Duitse) en van vier taalgebieden (het Nederlandse, het Franse, het Duitse en het tweetalige gebied van Brussel), maar niet in de oprichting van deelstaten of de overdracht van wetgevende bevoegdheden aan gewestelijke organen.

Alleen op het niveau van het onderwijs- en cultuurbeleid (en wat het onderwijs betreft nog slechts gedeeltelijk) ging de hervorming een nagenoeg federalistische richting uit. De oprichting van een cultuurraad, bestaande uit leden van de Nederlandse taalgroep van beide Kamers, en van een cultuurraad, bestaande uit leden van de Franse taalgroep van beide Kamers, werd algemeen opgevat als cultureel federalisme, ook reeds omdat de twee cultuurraden gemachtigd werden decreten uit te vaardigen (z. Culturele Autonomie).

Ook op economisch gebied ging men tot een regionale hervorming. Bij de wet besliste het parlement in juli 1970 gewestelijke economische raden voor Vlaanderen, Wallonië en Brabant op te richten, die een adviserende bevoegdheid en een algemene bevoegdheid tot aanbeveling kregen. Tevens werd voorzien in de oprichting van gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen met initiatief- en voorstelrecht. De wetgevende en uitvoerende macht bleven op dit niveau echter, in laatste instantie, unitair. De maanden die op de voltooiing van de grondwetsherziening volgden, werkten regering en parlement aan de redactie van de uitvoeringswetten en -besluiten. De federalisten in de meerderheidspartijen (hoofdzakelijk de Waalse socialisten) hielpen eraan mee, maar bleven – volgens een verklaring van vice-premier André Cools, kamerlid voor Luik en overtuigd federalist – de hervorming beschouwen als een pragmatische tussenfase op de weg naar een werkelijke federale staatsinrichting. De radicale oppositiefracties (Volksunie en Rassemblement Wallon/Front des Francophones) verklaarden geen genoegen te nemen met de bereikte resultaten en handhaafden hun federalistisch actieprogramma.

7. ANDERE VERSIES. Tegelijk met de partijpolitieke en parlementaire besprekingen die tot de grondwetsherziening leidden, werden in de periode 1965-'70 diverse andere voorstellen gepubliceerd die – ook reeds omdat zij niet door een politieke fractie gedragen werden – niet tot in de Kamers kwamen, maar indirect toch de discussie mede beïnvloedden en aldus tot het dossier van de staats-hervorming behoorden. De Waals-Brusselse staatsman en financier Paul van Zeeland kwam in kranten- en tijdschriftartikelen op voor een zgn. federale staat, gevormd door elf provincies (Brabant werd in drieën gedeeld). Hij liet de Kamer van Volksvertegenwoordigers kiezen bij algemeen stemrecht, maar iedere provincie kreeg een gelijk aantal senatoren, waarbij de provincie Brussel evenveel Nederlands- als Franstaligen zou afvaardigen. De algemene beleidslijnen werden door het centraal gezag vastgelegd; de uitvoering werd toevertrouwd aan de provincies, die enkel beschikten over de bevoegdheden of verantwoordelijkheden, uitdrukkelijk door de centrale macht gedelegeerd.

Dit plan-Van Zeeland werd door de federalisten al té provincialistisch en pseudo-federaliserend afgewezen.

Mr. W.A. Kunnen, voorzitter van het Actiecentrum voor Europees federalisme, verdedigde in zijn weekblad Europa Een en in diverse brochures een federalisme van zes delen, waarbij de provincies werden gegroepeerd in drie Nederlandstalige (Vlaanderen, Brabant en Limburg) en drie Franstalige (Luik, de Ardennen en Henegouwen). De Kamer werd gekozen bij algemeen stemrecht, maar

op nationale lijsten; de zes provincies mochten ieder 15 leden afvaardigen naar de bondssenaat. Brussel beschikte over gemeentelijke én provinciale soevereiniteit, maar de inwoners van de hoofdstad kregen geen subnationaliteit; zij zouden, op grond van individuele normen, met een bepaalde provincie meestemmen. Ook dacht Kunnen aan de oprichting van een federaal gerechtshof met constituerende bevoegdheid.

De ideeën van Kunnen kregen in 1970 heel wat aandacht, mede ten gevolge van de verrassende „bekerling” van minister van staat P.H. Spaak die, geïnspireerd door de Vlaamse federalist, een analoog hervormingsplan ging verdedigen, dat echter geleidelijk in overwegend Brusselse omstandigheden gesitueerd werd.

Spaak zette zijn plan voor de eerste keer uiteen op 4 december 1969, voor de Vlaams-nationalistische contactclub te Antwerpen. Hij stelde dat België moest worden hervormd tot een bondsstaat, waarin Vlaanderen en Wallonië deelstaten en de Brusselse agglomeratie een gemeenschap zouden vormen. Deze agglomeratie zou worden bestuurd door een college waarin evenveel Nederlands- als Franstaligen zouden zetelen. In ruil voor die pariteit zouden de Vlamingen instemmen met een ruimere afbakening van de Brusselse agglomeratie en met de zgn. vrijheid van het gezinshoofd (d.w.z. het recht van het gezinshoofd om te beslissen in welke taal zijn kind onderwijs krijgt).

Het plan-Spaak kreeg in de pers heel wat ruchtbaarheid, maar ook veel sceptisch commentaar. Mr. Daniel Deconinck, die van 1961 tot '65 kamerlid voor Brussel voor de Volksunie was, maar later naar de socialistische partij overging, verdedigde in 1970 in zijn publikaties *Structuurproblemen van de moderne welvaartsmaatschappij* en *Le problème des régions en Belgique* de stelling dat de door het kabinet-Eyskens ontworpen grondwetsherziening overbodig was en de oplossing moest worden gezocht in een ver doorgedreven decentralisatie naar een (interprovinciaal gereorganiseerd) Vlaanderen en Wallonië en een tweeledig bestuurde hoofdstad toe. De gewesten zouden beschikken over beraadslagende en uitvoerende organen en op sociaal, economisch en cultureel gebied bij de wet bevoegdheden ontvangen.

Op 13 december 1970 kwam de Vlaamse Volksbeweging op haar congres met een plan betreffende het statuut van Brussel in een bondsstaat en betreffende de weerslag van de federalisering op de economie en de openbare financiën.

Aangekondigd als sprekend over „operationeel federalisme” stelde dit ontwerp dat het hoofdstedelijke gebied autonoom dient te zijn „op al die gebieden waar de nationale wet niet bevoegd is en de deelstaatswet geen toepassing kan vinden”. De inwoners van Brussel moeten herkenbaar zijn als Nederlands- of Franstalig; daartoe is de invoering van taalregisters volgens wel omschreven criteria een volstrekte noodzakelijkheid, aldus het plan. Wat de financieel-economische problematiek betreft, stelde de Vlaamse Volksbeweging (VVB) dat de invoering van een federaal stelsel geen onoverkomelijke technische problemen zou doen rijzen en integendeel goed zou passen in het streven naar Europese eenwording. Volgens de VVB zou Vlaanderen, afzonderlijk genomen als economische entiteit, meteen jaarlijks bruto nationaal produkt van

ca. 400 miljard fr. de 29ste plaats bekleden in de rij van de staten en met een uitvoer van 275 miljard fr. de 9^e plaats onder de handeldrijvende naties.

8. VERDERE ONTWIKKELING. Begin maart 1971 maakte de Volksunie een – wat zij noemde – wetgevend minimumprogramma bekend om, uitgaande van de grondwetsherziening, de staatsvorming verder in federalistische richting te doen evolueren. Dit programma werd voorgelegd aan de andere Vlaamse politieke groepen, die uitgenodigd werden tot algemeen-Vlaams overleg en samenwerking. Volgens het programma zouden de Nederlandse en de Franse taalgroepen van Kamer en Senaat moeten optreden als gewestelijke vergaderingen, resp. voor Vlaanderen en Wallonië. Verder werd voorgesteld de provincie Brabant te splitsen in drie provincies (Vlaams-Brabant, Waals-Brabant en Brussel). De bevolking van de Brusselse agglomeratie (19 gemeenten) zou worden ingeschreven op Nederlandse of Franse taalregisters; het kiezerskorps zou worden gesplitst. Ook het kiesarrondissement Brussel zou worden opgedeeld in afzonderlijke kiesdistricten: Halle-Vilvoorde en Brussel zouden niet langer hetzelfde kiesdistrict vormen. De parlementsleden, gekozen te Brussel, zouden in de gewestelijke vergaderingen van Vlaanderen of Wallonië zetelen, naargelang van het kiescollege dat ze had gekozen. De Brusselse agglomeratieraad zou worden beschouwd als de gewestelijke vergadering van de hoofdstad. Gewestelijke bestuurscolleges zouden worden opgericht voor Vlaanderen en Wallonië, terwijl voor de hoofdstad het agglomeratiecollege zou optreden. Het Volksunie-programma bevatte ook een uitvoerige opsomming van de terreinen, waarop de gewestelijke vergaderingen bevoegd zouden zijn: streekeconomie, sociaal beleid, regionale openbare werken, benoemingen van magistraten, huisvesting, landbouw, enz. De beleidstaak zou worden geregeld via decreten (regionale wetgeving), uitgevaardigd door de gewestelijke vergaderingen.

Over die VU-voorstellen kwam het niet tot een gesprek onder de partijen. Socialisten en liberalen weigerden onmiddellijk de dialoog; de CVP verzocht om nadere uitleg, maar daarna verzandde ook dit contact. De verkiezingen van 7 november 1971 versterkten de posities van de federalistische partijen in Wallonië en Brussel, en ook de Volksunie ging nog lichtjes vooruit. Eerste-minister Eyskens gaf als commentaar: Het kiezerskorps heeft de staatsvorming niet afgekeurd, maar wil dat men verder zou gaan.

Het nieuwe kabinet-Eyskens beloofde dan ook in zijn regeringsprogramma, op basis van art. 107 quater van de grondwet de gewestvorming te realiseren, d.w.z. de verdere regionalisering van België door middel van gewestelijke instellingen (voor Vlaanderen, Wallonië en Brussel) die beslissingsmacht zouden hebben op de gebieden, die daarvoor in aanmerking kwamen volgens de besluiten van de werkgroep die in de herfst van 1969 vergaderd had.

LITERATUUR: *Het Federalisme in Vlaanderen* (1963); - W. Houtman, *Vlaamse en Waalse documenten over federalisme* (1963); - een uitvoerige literatuuropgave in: R. de Nolf, *Federalisme in België* (1968); - R. van Lennep, *Federalisme* (1969); - M. van Haegendoren, *Nationalisme en federalisme* (1970); - *Federalisme*, speciaal nummer van *Nieuw-Vlaanderen*, jg. 5, nr. 5-6 (december 1972).